

УДК 378.2:342.78(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-2-35>**Надія ШАПОВАЛЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-6653-0675

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

(Одеса, Україна) Shapovalenkonadezda@gmail.com

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ НА ОСВІТНЬО-НАУКОВУ СФЕРУ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України спричинило суттєві зміни в освітньо-науковій сфері, зумовивши руйнування інфраструктури, втрату кадрів та зміну пріоритетів розвитку освіти й науки. Ця проблема є надзвичайно актуальною, оскільки освітня система виступає фундаментом суспільного відновлення й економічного зростання. Проте наукові дослідження, присвячені аналізу впливу війни на функціонування освітніх та наукових установ, все ще залишаються фрагментарними, що зумовлює необхідність комплексного аналізу зазначеної проблеми. У наукових працях останніх років розглянуто вплив збройного конфлікту на розвиток освіти у світі та зосереджено увагу на досвіді країн, які стикалися з подібними викликами. Зокрема, дослідження підкреслюють роль міжнародної підтримки, дистанційного навчання та адаптації освітніх програм до умов кризи. Однак вплив війни на освітньо-наукову сферу України вимагає окремого дослідження з урахуванням її національних особливостей та масштабу наслідків. Мета статті полягає в розгляді впливу повномасштабного вторгнення на освітньо-наукову сферу України. Основний зміст статті охоплює аналіз прямих і непрямих наслідків воєнного конфлікту для системи освіти і науки. Розглянуто руйнування інфраструктури, проблеми кадрового забезпечення та виклики, пов'язані з фінансуванням освітньо-наукової діяльності. Досліджено роль міжнародної співпраці та інновацій, таких як дистанційне навчання і грантові програми для підтримки українських дослідників. Окрема увага приділена адаптації освітніх програм до потреб воєнного часу та підготовки спеціалістів для післявоєнного відновлення країни. У висновках наголошено на необхідності розробки довгострокових стратегій для відновлення освітньо-наукової сфери, модернізації інфраструктури та зміцнення міжнародного співробітництва. Визначено, що кризові умови сприяли посиленню академічної мобільності, інтеграції у глобальні наукові процеси та впровадженню інновацій у освітній процес, що має стати основою для майбутнього розвитку.

Ключові слова: освітня інфраструктура, наукова мобільність, дистанційні технології, інноваційні підходи, післявоєнне відновлення.

Nadiia SHAPOVALENKO,

orcid.org/0000-0002-6653-0675

Candidate of Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Language Training

Odesa State University of Internal Affairs

(Odesa, Ukraine) Shapovalenkonadezda@gmail.com

THE IMPACT OF THE FULL-SCALE INVASION ON THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC SPHERE OF UKRAINE

The full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine has significantly impacted the educational and scientific sphere, resulting in the destruction of infrastructure, loss of human resources, and shifts in the priorities of education and science development. This issue is highly relevant, as the educational system serves as the foundation for societal recovery and economic growth. However, scientific research on the effects of war on the functioning of educational and scientific institutions remains fragmented, highlighting the need for a comprehensive analysis of this issue. Recent academic studies have examined the impact of armed conflicts on education development globally, focusing on the experiences of countries facing similar challenges. In particular, the research emphasizes the role of international support, distance learning, and the adaptation of educational programs to crisis conditions. Nevertheless, the war's impact on Ukraine's educational and scientific sphere requires specific research considering its national characteristics and the scale of consequences. The purpose of this article is to examine the effects of the full-scale invasion on Ukraine's educational and scientific sphere. The main content of the article encompasses an analysis of the direct and indirect consequences of the armed conflict for the education and science systems. It explores the destruction of infrastructure, issues in human resource management, and challenges related to funding educational and scientific activities. The study investigates the role of international

cooperation and innovations, such as distance learning and grant programs, in supporting Ukrainian researchers. Particular attention is paid to adapting educational programs to the needs of wartime and preparing specialists for post-war recovery. The conclusions emphasize the necessity of developing long-term strategies for restoring the educational and scientific sphere, modernizing infrastructure, and strengthening international cooperation. It is noted that the crisis conditions have fostered increased academic mobility, integration into global scientific processes, and the implementation of innovations in the educational process, which should form the foundation for future development.

Key words: *educational infrastructure, academic mobility, distance technologies, innovative approaches, post-war recovery.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України спричинило масштабні виклики в усіх сферах суспільного життя, включно з освітньо-науковою сферою. Університети, дослідницькі установи та заклади загальної середньої освіти зіткнулися з руйнуванням матеріальної бази, зміною географії діяльності через переміщення закладів освіти, вимушену міграцію викладачів і студентів, а також зниженням фінансування досліджень. Водночас, кризові умови стали каталізатором для розробки інноваційних підходів до освітньої діяльності, впровадження дистанційних технологій навчання та налагодження міжнародної співпраці. Вивчення впливу повномасштабного вторгнення на освітньо-наукову сферу України є актуальним з огляду на необхідність оцінки втрат, адаптації існуючих механізмів функціонування системи освіти і науки до умов війни та розробки стратегій її відновлення після завершення конфлікту.

Аналіз досліджень. Сучасні дослідження висвітлюють багатомірний вплив воєнного конфлікту на освітньо-наукову сферу України. У роботах під загальною редакцією В. Г. Кременя, а також С. М. Гончарука та С. В. Приймака акцентується увага на руйнуванні інфраструктури, втраті людського потенціалу, необхідності адаптації управлінських стратегій у ЗВО та впровадженні інновацій у освітній процес. Дослідження С. Корновенка і Л. Корновенка та Небрата В., О. Курбета і Т. Боднарчука підкреслюють важливість міжнародної підтримки, інтеграції у глобальні наукові процеси та запобігання міграції кадрів за кордон. У роботі Т. А. Немченко розглянуто перспективи розвитку кадрового потенціалу. Ці дослідження наголошують на необхідності довгострокових стратегій для відновлення освітньої системи, підтримки викладачів, розвитку наукових проєктів та модернізації інфраструктури для забезпечення її стійкого розвитку.

Мета статті – розглянути вплив повномасштабного вторгнення на освітньо-наукову сферу України.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України в лютому 2022 року стало потужним

деструктивним фактором, який вплинув на всі аспекти життя українського суспільства, зокрема й на освітньо-наукову сферу. Аналіз цього впливу потребує систематизованого підходу, що враховує як безпосередні наслідки військових дій, так і вторинні ефекти, спричинені змінами у соціально-економічному та політичному середовищі.

Основним наслідком для освітньо-наукової сфери стала фізична руйнація інфраструктури закладів освіти та наукових установ. Бомбардування та артилерійські обстріли призвели до пошкодження або повного знищення шкіл, університетів, лабораторій та бібліотек, що позбавило тисячі студентів і викладачів можливості доступу до матеріально-технічної бази, необхідної для навчання і досліджень. Особливо критичною стала ситуація на тимчасово окупованих територіях, де освітній процес був повністю зупинений, а наукова діяльність втратила будь-які перспективи (Гончарук, Приймак, 2023). Всього внаслідок бойових дій було пошкоджено 3800 будівель. Крім того, у багатьох областях на тривалий час було припинено освітній процес у школах та інших установах. Щоб відновити освітній процес у школах, уряд виділив кошти на будівництво сховищ. Загальні прямі збитки від руйнування закладів освіти сягають 6,8 мільярдів доларів. Внаслідок бойових дій повністю зруйновано щонайменше 380 закладів освіти, ще 3429 зазнали пошкодження.

Інфраструктура охоплює різні установи, включаючи дошкільну освіту (дитячі садки), середню освіту (школи), позашкільні програми, доуніверситетську освіту (коледжі та технікуми), вищу освіту (інститути, університети, академії), а також спеціальні, спеціальні, професійно-технічні та інші заклади освіти. Основні втрати в галузі освіти припадають на професійно-технічні, дошкільні та заклади загальної середньої освіти, в тому числі для дорослих і післядипломної освіти. Така ситуація зберігається, незважаючи на тривалі активні бойові дії. Найбільш значні втрати внаслідок руйнування та пошкодження цих закладів зазнали в Донецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Щодо повідомлень про пошкодження та руйнування освітніх закладів у Волинській,

Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях, то більшість постраждалих об'єктів становлять школи, загалом 1888, а також дитячі садки, яких налічується 1285 (Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України, 2024).

Серйозні виклики виникли й у контексті кадрового забезпечення. Вимушена міграція населення як у межах України, так і за кордон, призвела до втрати значної частини викладачів, науковців та студентів. Це викликало проблему розриву наукових шкіл та колективів, а також зменшення кількості учасників освітнього процесу. Водночас серед тих, хто залишився працювати в Україні, спостерігалось емоційне вигорання та зниження продуктивності, обумовлені стресом та постійною загрозою для життя (Небрат, Курбет, Боднарчук, 2022).

Заклади вищої освіти стикаються з різними проблемами, які вимагають створення стратегічного бачення можливостей майбутнього розвитку. Примітно, що військова агресія призвела до зростання переміщення населення, особливо серед молоді, значно зменшило потенціал як кількісного, так і якісного зростання молодих учених. Еміграція частини молоді та кваліфікованих спеціалістів, чи то через вимушене переселення, чи то через участь у військовому конфлікті, створює серйозну проблему для поповнення кадрів у закладах вищої освіти. Крім того, важливо відзначити скорочення фінансування вищої освіти. Цей спад зрозумілий, оскільки державні витрати спрямовуються на реконструкцію необхідної інфраструктури, оборони та соціальних послуг, що, як наслідок, призводить до зменшення фінансової підтримки освіти та наукової діяльності. Частка ЗВО, особливо в південних та східних областях України, зазнали фізичних руйнувань через воєнні дії. Військові дії призвели до значних фізичних руйнувань на півдні та сході України. Крім того, важливо висвітлити психологічну травму, пережиту суспільством, яка негативно впливає на продуктивність праці, загальну морально-психологічну атмосферу та мотивацію у вищій освіті (Немченко, 2024).

Попри всі негативні аспекти, кризова ситуація стала поштовхом для впровадження інновацій у освітній та науковій діяльності. Масштабний перехід на дистанційне навчання в умовах військового стану виявився безальтернативним рішенням для забезпечення безперервності освітнього процесу. Використання цифрових платформ дозволило організувати навчання навіть за умов обмеженого доступу до закладів освіти, хоча й виявило нерівність у доступі до інтернету та електронних пристроїв у різних регіонах України.

У науковій сфері посилюються міжнародні зв'язки, адже українські дослідники активно брали участь у грантових програмах, які були спеціально розроблені міжнародними організаціями для підтримки науки в Україні. Особливо помітним став розвиток співпраці з європейськими та американськими інституціями, які надавали підтримку українським вченим у формі стипендій, обладнання та доступу до наукових баз даних.

Платформами для сприяння діалогу з міжнародними партнерами є «Освітній кластер: Україна» та Галузева робоча група «Освіта і наука» при Міністерстві освіти і науки України. До цієї групи входять міжнародні організації, іноземні дипломатичні представництва, неурядові організації та проекти, спрямовані на підтримку освіти та науки в Україні. Список учасників залишається відкритим для приєднання додаткових учасників.

Двомовний розділ сайту МОН під назвою «Підтримка освіти і науки України в роки війни» сприяє спілкуванню з міжнародними партнерами, громадськими організаціями, МЗС та іншими зацікавленими сторонами. Основним обов'язком Національного фонду досліджень України є сприяння національному та міжнародному науковому співробітництву. Особливу увагу Фонд приділяє фінансуванню спільних наукових ініціатив із залученням різних наукових та освітніх установ. МОН розробило та ухвалило Уряд зміни до низки постанов, які розблокували всі напрямки грантової підтримки, дозволивши Фонду проводити двота багатосторонні тендери з іноземними партнерами. Очікується, що найближчим часом Фонд оголосить перший спільний конкурсний відбір наукових проектів у співпраці зі Швейцарським національним науковим фондом (Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник, 2023).

Окремої уваги заслуговує проблема фінансування освітньо-наукової діяльності. Економічна криза, спричинена війною, змусила державу значно скоротити бюджетні видатки на науку та освіту. Це обмежило можливості для проведення досліджень, закупівлі обладнання та оновлення освітніх програм. В умовах воєнного стану заклади вищої освіти змушені оптимізувати витрати на оплату праці науково-педагогічних працівників. Це досягається за рахунок урізання доплат, пов'язаних з науковими ступенями (Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь, 2023). Роботодавцем прийнято рішення про надання науково-педагогічним і науковим працівникам відпустки трива-

лістю 24 календарних дні. Крім того, буде здійснено перерозподіл годин у навчальних планах між аудиторним заняттям та самостійним навчанням, а також скорочення штату ЗВО. Ці обставини спонукають вітчизняних науково-педагогічних кадрів розглядати можливість залишити свою професію заради іншої високооплачуваної роботи або шукати роботу в закордонних університетах (Шевчук, Шевчук, 2022).

На практику акредитації освітніх програм та чинність акредитаційних документів вплинула воєнна обстановка. Зокрема, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти було тимчасово уповноважено здійснювати акредитацію освітніх програм, що здійснюються за дистанційною формою навчання. Доручено визначити умови як умовної (відстрокової), так і безкоштовної акредитації закладів вищої освіти, як без проведення повної акредитаційної експертизи, так і шляхом її проведення частково. Термін дії сертифікатів про акредитацію спеціальностей, напрямів підготовки та освітніх програм, що діяли з 24 лютого 2022 року, продовжено до 1 липня року, що настає після закінчення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова КМУ від 16.03.2022 р. №295).

В умовах військових дій виникла й нова етична проблема – адаптація освітніх і наукових програм до потреб воєнного часу. Освітня система мала оперативно реагувати на запит щодо підготовки фахівців для сектору безпеки та оборони, надання психологічної допомоги постраждалим і впровадження курсів з медичних, технічних та соціальних дисциплін, необхідних для відновлення країни.

Робоча група «Освіта і наука» Національної ради з питань відновлення наслідків війни разом із Національним планом відкритої науки, затвердженим Кабінетом Міністрів України, та створеними Міністерством інформаційно-аналітичними матеріалами освіти і науки України, представляють стратегії повоєнного розвитку науки в Україні. Комплексна концепція розвитку наукового сектору в повоєнній Україні, викладена в «Матеріалах робочої групи «Освіта і наука», розрахована на реалізацію протягом десяти років з червня 2022 року по грудень 2032 року, містить кілька ключових імперативів: 1) наука відіграє вирішальну роль у відбудові післявоєнної України, сприяючи її стабільності, успіху та європейській ідентичності; 2) в умовах кризи сучасного стану науки в Україні ця криза є каталізатором екстенсивної модернізації як наукового сектору, так і держави загалом; 3) фокус наукового розвитку

післявоєнної України зосереджений на відкритій науці, спрямованій на інтеграцію на європейському та світовому рівнях.

Майбутнє науки в повоєнній Україні тісно пов'язане з її відкритою моделлю на рівні Кабінету Міністрів – «Планом реалізації концепції відкритої науки в Україні розрахований на 2022–2030 роки». Цей документ насамперед спрямований на створення інфраструктури відкритої науки, яка включає інформаційні та іміджеві елементи. Однак у ньому бракує деталей щодо фінансових аспектів, необхідних для просування відкритої науки. Крім того, не йдеться про матеріальне заохочення науковців у відповідному середовищі. Також відсутні заходи щодо допомоги українським науковцям, які залишилися в Україні, чи сприяння поверненню тих, хто тимчасово виїхав. Основна мета стратегії, запропонованої Міністерством освіти і науки України, – підтримувати та розвивати сферу науки та інновацій. Це включає підтримку інтелектуального потенціалу країни та забезпечення використання вітчизняних і світових науково-технічних досягнень для задоволення різноманітних потреб, таких як безпека, соціальні, економічні та культурні потреби, продовжуючи сприяти інноваційному напрямку розвитку. Ця стратегія стосується кількох ключових сфер: по-перше, наука як важлива інституція суспільства; по-друге, наукове середовище, де дослідники займаються творчою інтелектуальною роботою, а вчених визначено як головних акторів у цій сфері; по-третє, концепція відкритої науки, яка є вирішальним елементом для успішного відновлення та зростання повоєнної України; по-четверте, інтеграція української науки в європейську та світову наукову спільноту, відзначена відповідними якісними показниками (Корновенко, Корновенко, 2024).

Узагальнюючи, вплив повномасштабного вторгнення на освітньо-наукову сферу України є складним і багатограним. Руйнування інфраструктури, кадрові втрати та обмеження фінансування створили суттєві перешкоди для розвитку освіти та науки. Водночас криза відкрила нові можливості для впровадження інновацій, зміцнення міжнародного співробітництва та адаптації до нових викликів. Системний аналіз цих процесів є необхідним для розробки стратегій відновлення та модернізації освітньо-наукової системи України, що забезпечить її конкурентоспроможність на світовій арені.

Висновки. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України суттєво трансформувало освітньо-наукову сферу, виявивши її вразливі аспекти, але водночас сти-

мулювавши розвиток інноваційних підходів до організації навчального процесу та наукових досліджень. З одного боку, війна призвела до значних втрат у вигляді руйнувань інфраструктури, міграції кадрів і зниження фінансування. З іншого боку, ці умови сприяли активізації міжнародного співробітництва, зміцненню академічної солідарності та інтеграції української науки і освіти у світовий контекст.

Подальші перспективи розвитку освітньо-наукової сфери в Україні пов'язані з реалізацією комплексних відновлювальних заходів, модернізацією освітніх програм та створенням сприятливих умов для повернення й розвитку людського капіталу. Стратегічне значення має також підвищення ролі наукових досліджень у вирішенні соціально-економічних проблем, пов'язаних із післявоєнним відновленням країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с.
2. Гончарук С. М., Приймак С. В. Завдання та виклики вищої освіти України під час бойових дій. *Діяльність ЗВО в умовах війни: реалії, виклики та перспективи: матеріали круглого столу за участю порадників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу*. Львів: ФУФБ, 2023. С. 24–28.
3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf#page=8.47
4. Корновенко С., Корновенко Л. Розвиток науки у повоєнній Україні: варіанти державної стратегії в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. № 78. Т. 1. С. 31–38.
5. Небрат В., Курбет О., Боднарчук Т. Освітня мобільність в умовах війни: ризики втрати людського потенціалу України. 2022. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6428/13281-1?inline=1>
6. Немченко Т. А. Перспективи розвитку кадрового потенціалу вищої освіти України в повоєнний період. URL: <http://surl.li/fuucdr>
7. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. 64 с.
8. Про особливості акредитації освітніх програм, за якими здійснюють підготовку здобувачі вищої освіти, в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 16.03.2022 р. №295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2022%D0%BF#Text>.
9. Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. С. 22–29.

REFERENCES

1. Vyscha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta pislivoiennoho vidnovlennia: vyklyky i vidpovidi: nauko-vo-analitychna dopovid [Higher education of Ukraine in the conditions of martial law and post-war recovery: challenges and answers: scientific and analytical report] za zah. red. V. H. Kremenii. Kyiv: Pedagogichna dumka. 172 s. [in Ukrainian].
2. Honcharuk S. M., Pryimak S. V. (2023) Zavrannia ta vyklyky vyshchoi osvity Ukrainy pid chas boiovykh dii [Tasks and Challenges of Higher Education of Ukraine during Hostilities]. *Dialnist ZVO v umovakh viiny: realii, vyklyky ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu za uchastiu poradnykiv akademichnykh hrup ta vykladachiv fakultetu upravlinnia finansamy ta biznesu*. Lviv: FUFB, 24–28. [in Ukrainian].
3. Zvit pro priami zbytky infrastruktury vid ruinuvan vnaslidok viiskovoi ahresii Rosii proty Ukrainy stanom na pochatok 2024 roku [Report on direct infrastructure damage from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024]. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf#page=8.47 [in Ukrainian].
4. Kornovenko S., Kornovenko L. (2024) Rozvytok nauky u povoiennii Ukraini: varianty derzhavnoi stratehii v umovakh voiennoho stanu [Development of science in post-war Ukraine: options for state strategy under martial law]. *Aktualni pytan- nia humanitarnykh nauk*. 78. 1. 31–38. [in Ukrainian].
5. Nebrat V., Kurbet O., Bodnarchuk T. (2022) Educational mobility in war conditions: risks of loss of human potential of Ukraine [Educational mobility in war conditions: risks of loss of human potential of Ukraine]. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6428/13281-1?inline=1> [in Ukrainian].
6. Nemchenko T. A. Prospects for the development of the personnel potential of higher education in Ukraine in the post-war period [Prospects for the development of the personnel potential of higher education in Ukraine in the post-war period]. URL: <http://surl.li/fuucdr> [in Ukrainian].
7. Osvita i nauka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: informatsiino-analitychnyi zbirnyk (2023) [Education and science of Ukraine under martial law: information and analytical collection]. Київ, 64 с. [in Ukrainian].
8. Pro osoblyvosti akredytatsii osvitynykh prohram, za yakymy zdiisniuiut pidhotovku zdobuvachi vyshchoi osvity, v umovakh voiennoho stanu [On the peculiarities of accreditation of educational programs under which applicants for higher education are trained, under martial law]: Postanova KМУ vid 16.03.2022 r. №295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2022%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
9. Shevchuk I. B., Shevchuk A. V. (2022) Osvitnia analityka kriz pryzmu viiny: vyklyky ta mozhlyvosti dlia vyshchoi shkoly Ukrainy [Educational analytics through the prism of war: challenges and opportunities for higher education in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 39. 22–29. [in Ukrainian].